

Håslövs ängar

– inventering av hävdberoende vadare och änder våren 2007

Håslövs ängar utgör flaggskeppet av värdefulla strandängar i våtmarksområdet längs de nedre 3,5 milen av Helgeån, mellan Torsebro och havet. På ängarna förekommer de fyra mest värdeindikerande inlandsstrandängsarterna (rödspov, brushane, kärrsnäppa och årta). Det utgör naturreservat sedan 1967 och har en ny skötselplan, fastställd av länsstyrelsen i november 2006. Skötseln utgörs av bete och slåtter.

HANS CRONERT

Sedan början 1990-talet har de hävdberoende häckande strandängsfåglarna följts upp vid flera tillfällen i Kristianstads Vattenrikets regi. Inventeringarna har utförts med hjälp av arvoderad personal och ideellt arbete från Nordöstra Skånes Fågelklubbs

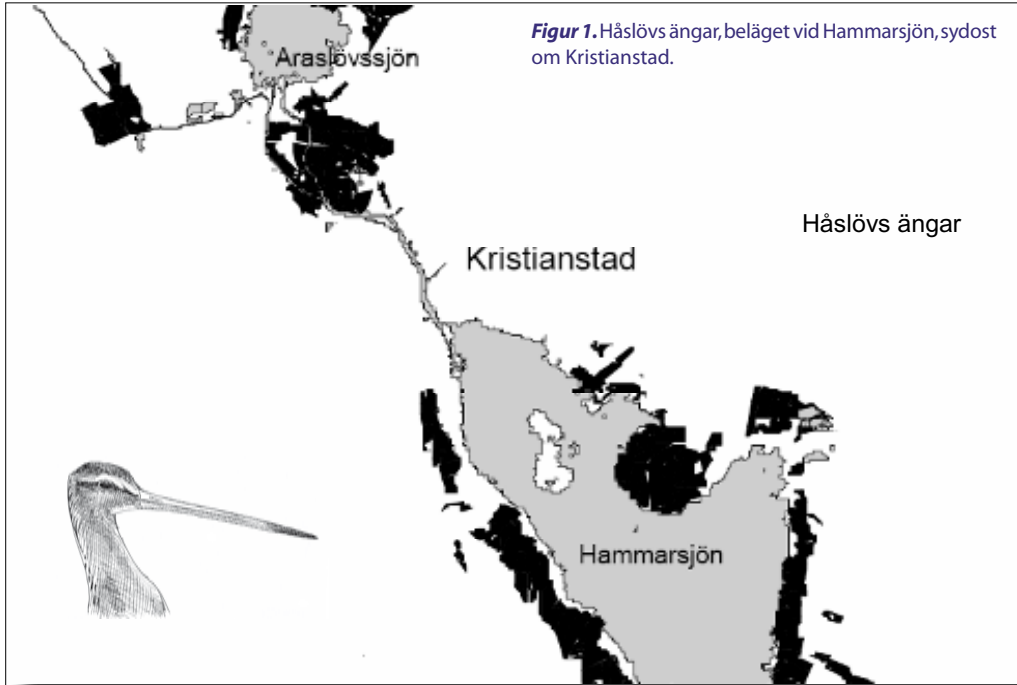
sida (Johansson och Cronert 1989, Cronert och Lindblad 1992, 1998 och 2004). Inför de tre senaste fågelinventeringarna har en heltäckande markhävdkartering utförts hösten före, för att kunna göra en koppling mellan förekomsten av hävdberoende strandängs-

Brushanar i det häckande beståndet spelar på den låga kullen mitt på ängarna i början av maj. Kullen utgör ängarnas enda kvarvarande spelplats. foto **hans cronert**

Rödspov på Håslövs ångar med Viby kyrka i bakgrunden. Foto **hans cronert**

Figur 1. Håslövs ängar, beläget vid Hammarsjön, sydost om Kristianstad.

fåglar och markhävd (*Magnusson, Andersson och Vägren 1989, Wendt-Rasch och Cronert 1996 och Ovesson 2003*). Vid den sista karteringen uppgick hävdarealen till ca 1700 hektar betesmark och slätteräng.

Ambitionen har varit att försöka inventera fåglarna vart 5:e år och året före göra en markhävdkartering. Denna ambition uttrycks också i skötselplanerna för flertalet naturreservat längs nedre Helgeån. Då den planerade inventeringen för 2008 fick flyttas fram bedömdes det angeläget att följa upp något område under mellanperioden för att utläsa eventuella generella beståndsförändringar. Detta kändes angeläget, inte minst mot samstämmiga uppgifter om flera strandängshäckande vadararters kraftiga tillbakagång i nordvästra Europa (*Thorup 2000*).

Vädervåren 2007

Efter en vinter med högt vattenstånd på ängarna, sjönk detta snabbt tillbaka under den tidiga våren. I mitten av april låg vat-

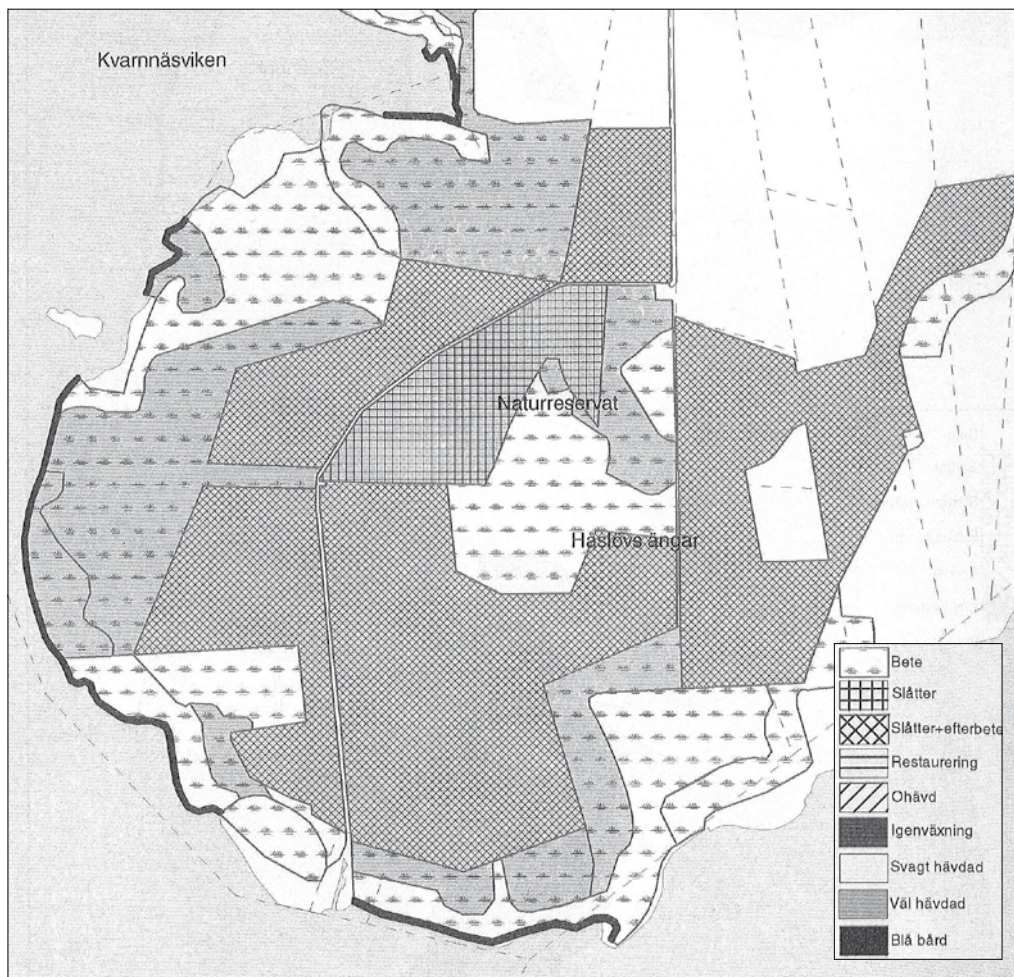
tenståndet på ca 0,45 möh (Helgeåns nivå i höjd med badhuset i Kristianstad) för att ha sjunkit till ca 0,10-0,15 möh i mitten av juni (*Väder On-line, Kristianstads Vattenrikets hemsida*). Våren var förhållandevis kall och torr, vilket bidrog till att stora mängder grågäss intensivt betade av det spirande gräset på strandängarna.

Markhävd inför häckningssäsongen 2007

Vid en översiktlig genomgång av ängarna under den tidiga våren, bedömdes hävdareal och hävdstatus vara av samma storleksordning och omfattning som inför inventeringen 2003 (*Ovesson 2003*). Därmed bör den totalt hävdade arealen ha uppgått till närmare 155 ha, varav ca 75 utgjorde betesmark och närmare 80 ha slätteräng (varav knappt 70 med efterbete). Figur 2.

Inventerade arter och metodik

Inventeringen omfattade simänder och va-

Figur 2. Hävdade arealer och hävdform på Hälsövs ångar vid karteringen hösten 2002 (från Oveson 2003). Motsvarande areal och hävdform bedömdes föreligga inför häckningssäsongen 2007.

darfåglar. Samtliga arter, utom gräsanden, är i varierande utsträckning beroende eller gynnade av bete och/eller slåtter.

Arbetet utfördes i huvudsak enligt metoder beskrivna i Biologiska inventeringsnormer, BIN Fåglar (Statens Naturvårdsverk 1978). Simänderna inventerades genom parräkning medan vadarna (utom brushanen) inventerades genom revirkartering. Till viss del tillämpades boräkning på tofs-

viporna.

För brushanens del räknades förekomsten av hanar vid upprepade tillfällen på den etablerade spelplatsen mitt på ångarna under de första veckorna i maj. Metoden är osäker, men ger viss fingervisning om antalet häckande honor. Våren 1997 användes en bättre men avsevärt mer tidsödande metod, nämligen registrering av antalet brushonor som flyger ut på näringssök eller som varnar

Kärrensnaipan finns kvar med två par på Håslövs ängar.

foto *hans cronert*

för ungar vid kvällsbesök.

Enkelbeckasinen är svår att knyta till avgränsade revir eftersom spelet utförs över stora ytor. Dygnsrytmen är också annorlunda jämfört med de andra vadarna och den spelar mest intensivt i gryning och skymning. De flesta inventeringsbesöken har pågått in på förmiddagen, då beckasinerna inte längre spelat maximalt. Revir av enkelbeckasin har därför generellt accepterats vid uttolkningen utifrån en revirindikerande registrering.

Vid utvärderingen av de revirkarterade arterna krävdes genomgående minst två registreringar för att acceptera ett revir (utom för enkelbeckasinen, se ovan), varav minst en med revirindikerande funktion.

Geografisk omfattning, tidpunkt och tidsåtgång för inventering, arbetsfördelning samt finansiering

Inventeringen genomfördes av Thomas Lindblad och Hans Cronert. Den utfördes vid sex tillfällen under perioden 12 april – 16

maj 2007. Inventeringarna utfördes under morgon-förmiddag och den sammanlagda inventeringstiden uppgick till närmare 29 timmar. Dessutom gjordes iakttagelser från södra och centrala delen av ängarna av Cronert i samband med fågelskådningens dag den 13 maj (kl 600-1130). Utvärdering har utförts gemensamt medan Cronert svarar för sammanställningen av denna redogörelse. Länsstyrelsen har finansierat Lindblads medverkan genom medel för vård och förvaltning av skyddade områden.

Resultat och diskussion

A. Resultat och jämförelse bakåt i tiden

I tabell 1 presenteras resultaten från inventeringen 2007 tillsammans med resultaten

Arterna kan delas in i följande grupper:

1. Arter med relativt stabila numerär

Bland dessa finns flertalet änder, såsom skedanden, årtan och gräsanden samt storspoven. Enkelbeckasinen kanske inte platsar fullt ut här. Den fanns med ca 50 par under 1940-60-talen, för att sedan minska kraftigt och lägga sig kring 25-30 par under 1990-2000-talen.

För övriga arter verkar några större förändringar inte ha skett under den senaste 60-årsperioden. Skedanden verkar ha varit lite vanligare på 1940-talet och storspoven har under 2000-talet stabiliserats på en lägre nivå.

Storspoven kan ha missgynnats av en

Tabell 1. Häckande vadare och änder på Håslövs ängar 2007 med jämförelsesiffror 60 år bakåt i tiden till 1949.

	2007	2003	1997	1990	1986	1972	1962	1949
strandskata	0	0	0	2	2	1	1	1
tofsvipa	>63	120	114	35	14	-	100	87
kärrenäppa	>2	3	6	4-6	4	20	20-30	17
brushane	5-8	11	26	18	-	40	50	20
enkelbeckasin	25	27	26	14-22	-	-	50	50
storspov	3	3	8	6-7	5-6	3-4	4-5	7
rödspov	14-15	30	21	16-18	7-10	30	35	25
rödbena	19	22	24	12-16	7-9	15-20	15-16	12
skedand	4-6	4-6	4	3	5	6-8	-	10
kricka	0-1	0	5	1-2	1	0-1	-	-
årta	2-3	0	2	2	2	2-6	-	2-4
gräsand	10-11	6		8-10	4-6	10-11	-	<10

Källor: Bengtsson 1963, Cronert och Lindblad 1992, 1998 och 2004, Johansson och Cronert 1989, Larsson 1976, Neideman 1972, Ramel 1952).

från sju inventeringar under perioden 1949 till 2003. Tabellen speglar förändringarna från ängarnas tidiga glansperiod, bottenperioden med igenväxning och dålig hävd under 1980-talet samt uppgången under slutet av 1990-talet, efter omfattande restaureringsinsatser och ökad hävd.

bra beteshävd hävd i kombination med gässens bete. Storspoven verkar gynnas när det finns inslag av lite mer högvuxen fjolårsvegetation. Medan arten minskat generellt i södra Sverige, verkar beståndet längs nedre Helgeån ligga på en relativt stabil nivå.

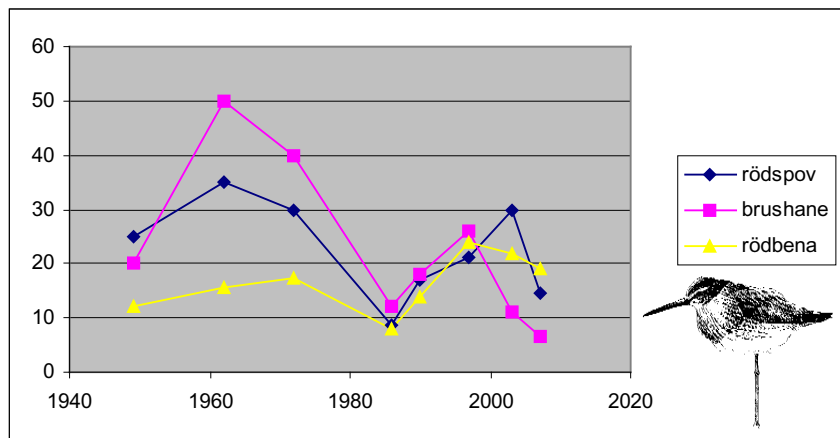
Hårt gäsbetad slätteräng i södra delen av Håslövs ängar den 11 maj 2007. Rödbeneboet på nästa bild ligger ca fem meter bort. foto **hans cronert**

2. Arter som återhämtade sig efter restaureringsåtgärderna i slutet på 1980-talet men sedan tenderar att minska igen.

Här finner vi rödspoven, brushanen, tofsvipan och rödbena. Figur 3. Flera faktorer kan spela in. För rödspovens och brushanens del kan den generellt kraftiga minskningen som konstaterats i nordvästra Europa (*Thorup 2000*) ha "dragit med sig" av de randpopulationer vi har här. För rödspovens del kan det till och med vara så att den

kraftiga återhämtning vi såg i början av 1990-talet möjliggjordes av just de starka bestånd som då fanns i Nederländerna men

Figur 3. Förändring över tiden av häckande rödspov, brushane och rödbena på Håslövs ängar.

Glest gräsomgärdat rödbenebo i slätteräng på Håslövs ängar den 11 maj 2007.

foto *hans cronert*

som nu minskat kraftigt. Kärnbeståndet i Nederländerna halverades på 10 år från 85-100 000 par under 1989-1990 till 45-50 000 par omkring år 2000. Liknande minskningar har skett i angränsande delar av Tyskland och i Vitryssland (*Thorup 2000*).

Kanske kan den av gäss kraftiga och tidiga avbetningen av gräs på både slätter- och betesängar försämra skyddet för ruvande fåglar? På Tipperne, ett stort strandängsområde på västra Jylland, har brushanens häckningstid senarelagts under senare år. Anledningen uppges vara att gräset inte hunnit växa sig tillräckligt långt vid normal äggläggningstidpunkt på grund av tidigt och kraftigt gäsibete (*Thorup muntl.*). Konsekvensen har blivit att risken nu ökat för att bona skall haverera eller ungar komma till skada vid slättern under juli månad.

Vipans mönster är mer svårförklarligt, medan rödbenan möjligen kan ha påverkats

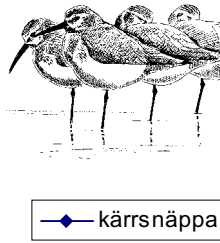
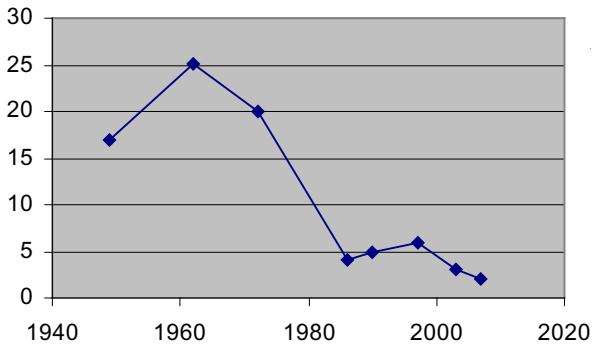
av det intensiva gäsibetet. Se bild/foto sidan 7 och 8, som visar den extremt glesstråiga boplatsen för ett rödbenepar i slätterängen nordost om fågeltornet våren 2007.

3. Arter som visar en i huvudsak minskande trend

Här finner vi kärnsnäppan, som fortsätter gå kraftgång på Vattenrikets strandängar. Från en ökning under 1950-talet minskade arten sedan kraftigt under 1960-1970-talen. Figur 4. En möjlig, men osäker ökning, noterades under 1990-talet efter restaureringen av strandängarna i slutet av 1980-talet. Nu är tendensen tydligt minskande. Årets inventering indikerar att vi troligen bara har två revirhävdande fåglar kvar. Kärnsnäppebestånden kring Östersjön och längs Västkusten har minskat snabbt och kraftigt och ingen rekrytering utifrån finns att räkna med. Arten kommer sannolikt att vara

Figur 4. Förändring över tiden av häckande kärrensäppa på Håslövs ängar.

borta från Vattenrikets strandängar inom några år.

B. Gåsbetade strandängar – bidragande orsak till vikande vadarbestånd på Håslövs ängar?

Under de mer än 20 år som jag arbetat med strandängarna längs Helgeån har jag aldrig märkt av en sådan gåsbetespåverkan på gräs-

vegetationen på Håslövs ängar som under våren 2007. Funderingar och farhågor kring att förutsättningarna för de häckande fåglarna blir annorlunda när de skall skrida till häckning genom sämre skydd för bona har förstärkts.

Det finns också fog för den irritation som djurhållare på Håslövs ängar känner genom att de späda och för nötkreaturen mycket attraktiva gräset som ängarna brukar erbjuda vid betessläppet under maj bara finns kvar i begränsad omfattning och på begränsade ytor. Se foto som visar hårt gåsbetade partier på Håslövs ängar strax före betessläppet våren 2007. Håslövs ängar är mycket attraktivt för grågässen under hela vårperioden, från det de kommer till när de för upp sina kullar som de fött

arna brukar erbjuda vid betessläppet under maj bara finns kvar i begränsad omfattning och på begränsade ytor. Se foto som visar hårt gåsbetade partier på Håslövs ängar strax före betessläppet våren 2007. Håslövs ängar är mycket attraktivt för grågässen under hela vårperioden, från det de kommer till när de för upp sina kullar som de fött

Tofsvipan gynnas möjligen av det intensiva gåsbetet. Åsums ängar, våren 2007.

foto hans cronert

fram i vassområdena i Herculesviken och vid Harön (söder om Kvinneholme).

Det har nyligen framförts uppfattningar om att strandängarna idag är alltför hårt betade och att betetrycket bör minskas (*Widemo 2007*). Även gässens bete tas upp och behovet av att försöka styra dessa framförs.

Undersökningar från Gotland visar att kärrsnäppan visat en generell och kraftigt

till tidpunkterna när gäss respektive nötkreatur betar och om det gäller inlands- eller havsstrandängar. Jag är av den bestämda uppfattningen att optimalt fungerande inlandsstrandängar generellt kräver ett tämligen hårt betetryck för att få beteseffekt på de mindre betesbegärliga, men inom olika fuktzoner dominerande arterna tuvtåtel (fuktängen) och vasstarr (maden och kon-

Hårt gäsbetad betesmark på Håslövs ängars västsidan före betessläpp den 11 maj 2007. foto **hans cronert**

minskande trend sedan mitten av 1990-talet (*Johansson m fl 2007*). Brushanen och rödspov har fullständigt rasat i antal under den senaste femårsperioden (från 111 till 7, respektive 31 till 8 par). Allt för bra hävd framförs som möjlig orsak.

Det är viktigt att nyansera hävdintensitetsfrågan ytterligare, framförallt kopplat

taktzonen mot blå bärd eller öppen sjö). Betesperioden bör ligga under perioden mitten-slutet av maj till oktober.

Tofsviporna anländer och påbörjar häckningen först. De gynnas av den lågvuxna gräsvegetationen som normalt är ett resultat av fjolårets nötbete på betesmarkerna och den efterbetade slätterängen. Se bild/foto

sidan 9. Möjligen gynnas de av det gåsbete som skett under den tidiga våren. Under april och maj kommer gräsväxten igång och när det är dags för rödbena och rödspov att lägga ägg finns, beroende på fuktighetsgradienter och ingående växtarter, en mosaik med varierad vegetationshöjd som är gynnsam för dessa arter. Brushanen som lägger sina ägg sist, i slutet av maj, ställer störst

gåsbete tidigt på säsongen. Se bild/foto sidan 10. Det är framförallt grågässen som i mycket stora mängder börjar beta av strandängarna så fort de anländer i februari-mars. Gässen bidrar till en homogen, kortsnaggad grässvål som sannolikt inte är gynnsam för ett flertal av de arter vi diskuterar. Dessa föredrar en mosaik med omväxlande vegetationslängd. Speciellt kraftig blir betes-

Kråkan är en svår predator på strandängsfåglarna. Här har den precis plockat ett vipägg på Håslövs ängar. foto **hans cronert**

krav på en uppvuxen gräsvegetation och här kolliderar brushanens sena häckning och krav på bomiljön med effekten av betande djur. Slätter torde vara optimal hävdform för denna art.

Det vi enligt min uppfattning ser idag, åtminstone på Håslövs ängar och flera av Vattenrikets strandängar, är ett alltför hårt

effekten under kalla och torra vårar med begränsade översvämningar. Om och i så fall hur det intensiva gåsbetet, trampet och spillningarna påverkar förekomst och sammansättning på vadarnas föda på ängarna - olika slag av evertebrater - är inte känt.

Den slutsats man bör dra, är att en generell minskning av nötebetetrycket sanno-

likt inte löser problemen utan tvärtom kan ställa till bekymmer på de inlandsstrandängar där vi har en god hävdstatus idag. Ett minskat nötbetetryck medför en ogynnsam tillväxt och tilltagande tuvbildning av tuvtåtel och vasstarr.

Rödspoven är fortfarande karaktärsart på Håslövs ängar.

foto *hans cronert*

En angelägen uppgift för den tillämpade natur- och viltvårdsforskningen är att finna metoder att begränsa antalet gäss eller att styra undan dem från de strandängar där det görs stora insatser för att försöka bevara de i det moderna odlingslandskapet generellt hotade och tillbakaträngda hävdberoende vadarfåglarna. Ytterligare en angelägen uppgift är att testa, belysa effekten av och ställa samman konstruktiva råd kring olika åtgärder för att minska det förmodade stora predationstrycket från kråkfåglar, räv och grävling.

Uppföljning 2008

”En olycka händer sällan ensam” eller an-norlunda uttryckt – många samverkande faktorer bidrar till att stressa de sviktande vadarpopulationerna. I början av juli 2007 ställdes Vattenrikets strandängar mer eller mindre fullständigt under vatten (*Cronert 2007*). På många håll avsattes en brunsvart beläggning på gräset på betesmarkerna och slåtterängarna. Stora arealer betesmark blev inte alls eller bara delvis betade och huvuddelen av slåtterängarna förblev oslagna.

Som nämndes inledningsvis planeras den stora inventeringsinsatsen av hävdberoende vadare och änder att ske 2009. Den uppkomna situationen gör det dock mycket angeläget att belysa situationen redan kommande vår och vi hoppas kunna få fram resurser och inventerare för att åtminstone göra en begränsad inventeringsinsats av Håslövs ängar våren 2008.

Det kommer också att bli intressant och värdefullt att ta del av resultaten från den planerade hävdkarteringen hösten 2008. Den kommer att ge en fingervisning om hur lantbrukarna lyckas med att återuppta hävden efter katastrofåret 2007.

Tack

Ett stort tack till Kenth Ljungberg, Karin

Magntorn, Sven-Erik Magnusson och Thomas Lindblad som alla lämnat värdefulla synpunkter på manuskriptet.

Referenser

- Bengtsson, S-A. 1963. *Hammarsjöns häckfågelfauna*. Skånes Naturvårdsförbunds årsskrift 1963, s 110-132.
- Cronert, H. 2007. PM 2007-09-12. *Sammanfattning av konsekvenserna av de översvämningar som drabbat strandängarna längs nedre Helgeån i Biosfärområde Kristianstads Vattenrike*.
- Cronert, H. & Lindblad, T. 1992. *Inventering av sex strandängar inom nedre Helgeåns våtmarksområde våren 1990*. Medd. nr 3 från Nedre Helgeåns Fågelstation. Spoven 1992 nr 1 s 3-18.
- Cronert, H och Lindblad, T. 1998. *Häckande simänder och vadare på strandängarna i Kristianstads Vattenrike. Resultat från en inventering våren 1997*. Medd. nr 20 från Nedre Helgeåns Fågelstation, Anser 37:89-102.
- Cronert, H. och Lindblad, T. 2004. *Strandängsinventering längs nedre Helgeån i Kristianstads Vattenrike våren 2003*. Anser 2/04, s 65-78.
- Johansson, R. och Cronert, H. 1989. *Hamarsjöns häckande fåglar. Utveckling och nuvarande status 1956-1986*. Nordöstra Skånes Fågelklubb och Länsstyrelsen i Kristianstads län.
- Johansson, T., Hedgren, S., Kolehamainen, T. och Tydén, L. *Aterinventering 2006 av häckande fåglar på gotländska strandängar*. Länsstyrelsen i Gotlands län, Rapport om natur och miljö – 2007:17.
- Larsson, T. 1976. *Composition and density of the bird fauna in Swedish shore meadows*. Ornis Scandinavica 7, 1-12.
- Magnusson, S-E., Andersson, J. & Vågren, G. 1989. *Markhävdkartering 1989. Helgeåns nedre vattenområde från Torsebrot till havet*. Spoven, supplement nr 1. Nordöstra Skånes Fågelklubb och Kristianstads Vattenrike.
- Naturvårdsverket 1978. *Biologiska inventeringsnormer, BIN Fåglar*. Stockholm.
- Neideman, C. 1972. *Håslövs ängar, förslag till skötselplan, stencilutgåva*.
- Ovesson, P. 2003. *Markhävdkartering 2002 hävd tillståndet på betesmarker och slåtterängar inom Nedre Helgeåns våtmarksområde i Kristianstads Vattenrike*.

- Länsstyrelsen i Skåne län, Kristianstads kommun, Högskolan i Kristianstad.
- Ramel, C. 1952. *Håslövs ängar, ett unikt naturområde i fara att spoliëras*. Sveriges naturs årsbok 1952, s 57-69
- Thorup, O. (compiler). 2000. *Breeding waders in Europe: a year 2000 assessment*.
- Wendt-Rasch, L. & Cronert, H. 1996. *Markhävdkartering 1996*. Helgeåns nedre vattenområde i Kristianstads Vattenrike. Spoven, supplement nr 5. Länsstyrelsen i Kristianstads län och Ekomuseum, Kristianstads Vattenrike, Kristianstads kommun.
- Widemo, F. 2007. *Nya rön om skötsel av strandängar*. Rekommendationer framtagna på uppdrag av Svenska Jägarsällskapet.

HANS CRONERT

Naturvårdsskötsel C4 Teknik,
Kristianstads kommun/Miljöavdelningen,
Länsstyrelsen i Skåne län,
Biosfärområde Kristianstads Vattenrike
hans.cronert@kristianstad.se
hans.cronert@m.lst.se

brushane. peter elfman